لیکوال: سید محمد فضل الله بخاري
ژباړن: زاهد خلیلي

۱۸ دسمبر ۲۰۱۴

لومړی نړیواله جګړه

(د انساني تاریخ د لومړی وحشي جګړې له عبرته ډک تاریخ)

۲۰

د جنګ بندی لومړني شرطونه

د جرمني د عامو خلکو د فکر برعکس د جنګ بندی لومړني شرائط ډېر سخت ول، د متحدو فوځونو مشر جنرال فوش او ملګرو يي داسي شرائط وړاندي کړي وه.

۱- الزاس او لورن او هم د رهائن د سیند لویدیزې سیمي دې فرانسي ته ورکړل شي.

۲- جرمني دې خپل ټول توپونه، بحري بېړی او جنګي الوتکي متحدو فوځونو ته وسپاري.

۳- د متحدو فوځونو ټول اسیر شوي فوځونه دې پریښودل شي؛ خو جرمني د خپلو اسیر شویو فوځونو غوښتنه نشي کولای.

۴- جرمني دې ټولي نیول شوې سیمي متحدو فوځونو ته وسپاري او د جګړې د پیل څخه مخکي پولو ته دې ننوځي.

جرمني چمتو نه وه، په دې شرائطو سولي ته حاضر شي؛ خو داخلي حالات ډېر خراب شوي وه، د جرمني ځینی داسي مشران هم ول، چي په هر ډول شرائطو سولي ته لیوال وه، همدا وجه وه، چي جنرال لیوډنډروف استعفاء ورکړه.

د نومبر په ۱۰ جنرال ایبرټ زړه نا زړه په جنګ بندی باندې راضي شو او د نمائنده ګانو یي د نومبر په ۱۱ سهار ۶ د سولي تړون لاسلیک کړ، چي د ورځي د ۱۱ بجو څخه یي پلي کیدل پیل شو، په دې ډول په ټولو جبهو کي جګړه بنده شوه او د انسانیت قتل عام پای ته ورسیدل.

د ورسلز د سولي تړون

د جنګ بندی وروسته د ۱۹۱۹ ز کال د جنوری په ۱۸ په پاریس کي د ورسلز په نوم د سولي کنفرانس جوړ شو، د کنفرانس ځانګړتیا دا وه، چي ټول نمائنده ګان په کي د متحدو هیوادونو وه، مرکزي هیوادونو په کي کوم استازی نه درلود.

امریکایي ولسمشر ویلسن په دې ډول د چالاکی او هوښیاری نه کار واخیسته، هغه په دې کنفرانس کي د کوښښ کاوه، چي شرطونه په جرمني باندې ومني او هم د غنیمت د مال معاملات حل کړي.

د فتح په وخت کې متحد هیوادونه ډېر زیات شوي وه، د پاریس په دې کنفرانس کې پریکړه وشوه، چې د پنځو سترو متحدو هیوادونو (انګلستان، فرانسې، امریکا، ایټالیې او جاپان) د هیوادو دوه دوه نمائنده ګان دې یو کونسل (جرګه) جوړ کړي، چې ټول لس کسان شي، دوی دې غوښتنې ولیکي او ځلور مشرانو (ویلسن، لائیډ جارج، د فرانسې لومړی وزیر کلیمنشو او د ایټالیې لومړی وزیر وټوریوارلینډ) ته وړاندې کړي.

د پاریس په کنفرانس کې ماهرینو د ټولو هیوادونو سیاسي، اقتصادي، ټولنیز، جنګي، تعمیري، زراعتي، معدني، نفوس، طبي او نور زیانونه و څېړل او بیا یې د جنګ بندی شرائط پورته ذکر شویو ځلورو مشرانو ته وسپارل، جرمني د ټولې جګړې ذمه وار وپیژندل شو او د هر ډول زیان د تاوان په ورکولو یې اړ کړ.

د ورسلز د سولې د تړون ۴۴۰ برخې وې او په ۲۰۰ مخونو کې لیکل شوی وه، د ۱۹۱۹ ز کال د مې په ۶ دا تړون ومنل شو.

په دې تړون باندې کتاب لیکل کیدای شي؛ خو موږ دلته یو څو هغه شرائط چې په تړون کې ذکر شوي وه، د بیلګې په ډول را اخلو.

۱- جرمني باید ټولې مستعمرې متحدو فوځونو ته وسپاري.

۲- جرمني باید الزاس او لورن فرانسې ته وسپاري.

۳- جرمني باید شلزویک (شلزویک) ډنمارک ته وسپاري.

۴- پوس، اپرسلیشیا او د پروس هغه سیمې چې پولینډي قوم په کې اوسیږي، د پولینډ هیواد ته دې وسپارل شي.

۵- د میمل سیمه دې لتوانیا ته وسپارل شي.

۶- د بیلجیم په لویدیزسرحد کې بیلجیمي سیمې دې بیرته بیلجیم ته وسپارل شي.

۷- ډانزګ دې ازاد ښار پریښودل شي او حکومت دې نړیوالې ټولنې ته وسپارل شي.

یوازې د پورته ذکر شویو اوو شرطونو په پایله کې جرمني د ۸۷ زره میله مربع سیمې او ۷ لکه نفوس نه محروم شو.

۸- د جګړې د زیان تاوان به سمدستي نه معلومیږي، پریکړه به د ۱۹۲۱ ز کال پورې وشي؛ خو د پریکړې د کیدو پورې به جرمني ۲۰ اربه طلایي فرانکه متحدو فوځونو ته سپاري، چې وروسته به مجرا کیږي.

۹- جرمني به ټول بحري هوایي وسائل او ایستل شوي د ډبرو سکرو کانونه متحدو قوتونو ته سپاري، دا به هم د تاوان سره جمع کیږي.

۱۰- په راتلونکي کې به جرمني د یو لک څخه زیات فوځ نه ساتي او بحري فوځ به یې د ۱۵ زرو څخه زیات نه وي.

۱۱- جرمني به د جبري فوځي خدمت قانون له منځه وړي او په راتلونکي کې به یې بیا نه رامنځته کوي.

۱۲- د جرمني وسله او مهمات به هم د فوځ د اندازې هومره وي او ددې څخه باید زیات جوړ نکړي، که یې داسې وکړل متحد فوځونه به بیا جګړه پیلوي.

۱۳- د رهاین لینډ په سیمه کې به د پنځوسو کیلومترو په اندازه خپلې کلاګانې ختموي او نور فوځي تعمیرونه به ورانوي.

۱۴- د جرمني بحري فوځ به یوازې شپږ جنګي بیړۍ، شپږ کوچنې کروزنه، ۱۲ تباه کوونکي بیړۍ او ۱۲ تارپیډو لري، ددې څخه باید زیات جوړ نکړي.

۱۵- د جرمني څخه بهر نیول شوي ملکیتونه به جرمني ته بیا نه ورکول کیږي.

دا او دې ورته نور شرطونه د مې په ۷ جرمني ته ولیږل شول او هغوی ته یې د تبصرې کولو لپاره وخت ورکړ، د مې په ۲۹ د جرمني د حکومت لخوا متبادل وړاندیزونه وشول؛ خو د متحدو قوتونو لخوا یې هر څه رد شول او د جرمني څخه یې وغوښتل، چې ژر تر ژره دې د ورسلز په تړون باندې لاسلیک وکړي.

د جرمني حکومتي مشرانو سخت عکس العمل ونبوده، چي دا د امريکايي ولسمشر ويلسن د ۱۴ مادي تړون پر ضد دي او دا ډېر نا انصافه کړنه ده او موږ به په دې تړون باندې هيڅکله هم لاسليک ونکړو.

په متحدو قوتونو کې د انګلستان لومړي وزير د جرمني د ځينو وړانديزونو سره موافق وه؛ خو ويلسن او کليمنشو نه غوښتل، چي په اصل متن(تړون) کې لاس وهنه وشي، د امريکايي ولسمشر ويلسن په ټل او دوکه باندې جرمنيان پوه شول.

ويلسن پوه شوی وه، چي په اورپا کې د جرمني پرته هيڅ داسي هيواد نشته، چي د امريکا اغېز چلينج کړي.

جرمني په دې وخت کې په ستونزو او مصيبتونو کې وه، چانسلر شنائډن ددي ذلت لرونکي تړون د لاسليکولو څخه مخکي استعفاء ورکړه، اوس جرمني ولسمشر ايبرټ باور د چانسلر په توګه وټاکه او امر يي وکړ، چي د متحدو قوتونو د غوښتني سره سم کارونه پر مخ بوځي.

د جګړې زيانونه

د څلور نيمو کلونو وينو تويولو وروسته لومړی نړيواله جګړه پای ته ورسيده، په ميليونونو خلک غمجن شول، په لکونو لکونو ورک او بې کوره شول، ځمکي بارود لړلي شوې، د هيوادونو اقتصاد خراب شو او انسانان په رواني ناروغيو باندې اخته شول.

د بشريت په تاريخ کې دغې دردناکي او ريږدوونکي جګړې ته د اروپا جګړه هم وايي، د خونړيو حالاتو په وجه ورته نړيواله جګړه هم ويل کيږي، په دې جګړه کې انسانان د حيواناتو په شان ووژل شول.

د لومړی نړيوالي جګړې په جريان کې يوزاې اروپا نه بلکي ټوله نړۍ د سختو ستونزو سره مخ وه، په سمندرونو، هوا او ځمکو کې جګړه روانه وه.

د جګړې ماهرينو د جګړې زيانونه په دوه ډولو ويشلي دي.

۱- بلاواسطه زيانونه

۲ بالواسطه زيانونه

۱- بلاواسطه زيانونه

په دې کې هغه زيانونه شامل دي، چي په جګړه کې ښکيلو هيوادونو په وسلو، فوځي سامان الاتو، د فوځ په معاشاتو او نورو باندې مصرف کړي وي، د ۱۹۱۴ ز کال څخه دمخه په يوه جګړه کې هم داسي زيان نه وه شوی.

لومړی نړيواله جګړه چي د ۱۹۱۴ ز کال د جولايي په ۲۸ پيل او د ۱۹۱۸ ز کال د نومبر د ۱۱ پورې روانه وه، په مجموعي ډول په کې د ۱۸۶۳۳۳۶۳۷۰۰۰ امريکايي ډالرو په برابر بلاواسطه زيان شوی وه.

متحدو هيوادونو ته په هر لحاظ زيات زيان رسيدلی وه، بلخوا د مرکزي هيوادونو بلاواسطه زيان نسبتاً کم وه؛ خو بيا هم اقتصاد حالت يي ډېر خراب شوی وه.

د متحدو هېوادونو او ملګرو يي بلاواسطه زيان

شماره	هيواد	بلاواسطه جنګي زيان (ډالر)
۱	د امريکا متحده ايالات	۲۲۶۲۵۲۵۳۰۰۰
۲	لوی انګلستان	۳۵۳۳۴۰۱۲۰۰۰
۳	انګليسي مستعمره (کاناډا)	۱۶۶۵۵۷۶۰۰۰
۴	انګليسي مستعمره (استرليا)	۱۴۲۳۲۰۸۰۰۰

۵	انګليسي مستعمره (نوی زيلاند)	۳۷۸۷۵۰۰۰۰
۶	انګليسي مستعمره (هند)	۶۰۱۲۷۹۰۰۰
۷	انګليسي مستعمره (متحده جنوبي افريقا)	۳۰۰۰۰۰۰۰۰
۸	نورې مستعمرې	۱۲۵۰۰۰۰۰۰
۹	فرانسه	۲۴۲۶۵۵۸۳۰۰۰
۱۰	روسيه	۲۲۵۹۳۹۵۰۰۰۰
۱۱	ايټاليا	۱۲۴۱۳۹۹۸۹۹۹
۱۲	بيلجيم	۱۱۵۴۴۶۸۰۰۰
۱۳	رومانيه	۱۶۰۰۰۰۰۰۰۰
۱۴	جاپان	۴۰۰۰۰۰۰۰
۱۵	سربيا	۳۹۹۴۰۰۰۰۰
۱۶	يونان	۲۷۰۰۰۰۰۰۰
۱۷	نور متحد هيوادونه	۵۰۰۰۰۰۰۰۰

مجموعه: ۱۲۵۶۹۰۴۷۷۰۰

د مرکزي هېوادونو بلاواسطه جنګي زيان

شماره	هيواد	بلاواسطه جنګي زيان(امريکايي ډالر)
۱	جرمني	۳۷۷۷۵۰۰۰۰۰۰
۲	استريا-هنګري	۲۰۶۲۲۹۶۰۰۰۰
۳	ترکيه	۱۴۳۰۰۰۰۰۰۰
۴	بلغاريه	۸۱۵۲۰۰۰۰۰
	مجموعه	۶۰۶۴۳۱۶۰۰۰۰

۲- بالواسطه جنګي زيان

په دې کې وژل شوي انسانان، ودانۍ، توليدات، املاک، جائدادونه او نور شامل دي.

وژل شوي انسانان

شماره	هيواد	د وژل شويو شمېر
۱	د امريکا متحده ايالات	۱۰۹۷۴۰
۲	لوی انګلستان	۸۳۹۹۰۴
۳	جرمني	۱۹۹۷۳۶۵
۴	فرانسه	۱۶۵۴۵۵۰
۵	استريا-هنګري	۱۱۳۲۵۰۰
۶	روسيه	۴۰۱۲۰۶۴
۷	بيلجيم	۲۷۲۰۰۰
۸	ايټاليا	۱۱۸۰۶۶۰

۹	سربیا	۷۵۷۳۴۳
۱۰	رومانیه	۳۹۷۱۱۷
۱۱	یونان	۳۷۵۰۰
۱۲	پرتګال	۴۱۰۰
۱۳	جاپان	۳۰۱
۱۴	ترکیه	۴۸۸۷۸۹
۱۵	بلغاریه	۱۰۶۶۸۷
	وژل شوی فوځ	۱۲۹۹۰۵۷۰
	ښاري وژل شوي خلک	۱۲۹۹۰۵۷۰
	مجموعه	۲۵۹۸۱۱۴۰

د املاکو زیان

د جګړې په دوران کې د املاکو او جائدادونو درسته اندازه معلومول ستونزمن کار دی، مختلفو لیکوالانو تخمیني لیکلي دي، د لومړۍ نړیوالې جګړې د املاکو او جائدادونو مجموعي زیان ۳۶۷۶۰ میلیون ډالره اټکل شوی ده، چې د دوی څخه د ځمکي زیان ۲۹۶۹۰ میلیون ډالره او سمندري زیان یې ۶۸۰۰ میلیون ډالره حساب شوی دی.

د تباه شویو سوداګریزو بحري بېړیو وزن نږدې ۱۵۳۹۸۳۹۲ ټنه وه، چې تخمیني قیمت یې ۳۰۰۰ میلیون ډالره حساب شوی دی.

د بې طرفه هېوادونو زیان

د جګړې په جریان کې بې طرفه هیوادونو د خپلې دفاع لپاره په خپلو پولو باندې فوځ اچولی وه، د خپلو بحري بېړیو د ساتنې لپاره یې ځانګړي اقدامات کړي وه، چې په دې باندې بې طرفه هیوادونو ډېر مصرف کړی وه.

د بې طرفه هیوادونو جنګي زیان نږدې ۱۷۵۰۰۰۰۰۰۰ ډالره حساب شوی دی.

د اروپا عمومي حالات

د لومړۍ نړیوالې جګړې په پای ته رسیدو د اروپا حالت داسې وه، لکه د یوه زلزله ځپلي هیواد، ګوله بارۍ ودان ځایونه ویجاړ کړي وه، هر خوا ټپیان خلک لیدل کیدل، یا هم داسې کسان لیدل کیدل، چې عمرونه زیات وه، ځوانه طبقه ډېره لږه تر سترګو کیده، د کونډو او یتیمانو یو زیات شمېر خلکو اسمان ته چیغې وهلې.

د حکومتونو سره د عامو خلکو د فلاح او بهبود لپاره هیڅ هم نه ول، خزانې بیخي خالي وې، نا امني، لوږې او تندې اباد ځایونه ګواښل.

په جګړه کې په مجموعي ډول د متحدو فوځونو ۵۱۵۲۱۱۵ تنه وژل شوي او ۱۲۸۳۱۰۰۴ تنه یې ټپیان ول، د اسیر شویو یا ورکو شویو فوځیانو شمېر یې ۴۱۲۱۰۹۰ تنه وه، په مجموعي ډول ۵۲.۳ سلنه فوځ یې له منځه تللی وه.

بلخوا د مرکزي هیوادونو د وژل شویو شمېر ۳۳۸۶۲۰۰ تنه وه، ۸۳۸۸۴۴۸ تنه یې ټپیان وه، اسیر یا ورک شوی فوځ ۳۶۲۹۸۲۹ تنه وه او په مجموعي ډول ۶۷.۴ سلنه فوځ یې له منځه تللی وه.

په مجموعي ډول په لومړۍ نړیواله جګړه کې ۸۵۳۸۳۱۵ تنه فوځ وژل شوی وه، ۲۱۲۱۹۴۵۲ تنه ټپیان ول، ۷۷۵۰۹۱۹ تنه اسیر یا ورک شوي وه او ټول فوځ زیان ۵۷.۶ سلنه وه.

روسیه د تزار نیکولاس او د هغه د اداري د نالایقو او ناپوهو مشرانو په وجه د بدتر حالت سره مخ شوي وه، په ښارونو کي د اړتیا وړ لومړني شیان نه ول، مزدور او کاریگر د لوږي مړه کیدل، د حالاتو د ښه کولو لپاره کارگرو د یهودي کارل مارکس نظریه منلي وه او د هغي په اساس یي خپل حقوق غوښتل.
کاربندیز کیده، عام خلک د حکومت نه بیزاره ول او په پای کي انقلاب د بغاوت رنگ خپل کړ، تزار نیکولاس یي د تخت څخه گوزار کړ او د هغه پر ځای انقلابي حکومت د لینن په مشری رامنځته شو، لینن د مجبوری له وجي د جنگ بندی په تړون باندي لاسلیک وکړ.

ددي تړون له مخي روسيي:

یوکرائن، پولینډ، فن لینډ، لیتوانیا، استونیا او لتویا سیمي له لاسه ورکړې او هغه یي د ازادو هیوادونو په توگه په رسمیت وپیژندلي.
د جرمني حالت هم ډېر ښه نه وه، خلکو حوصلي له لاسه ورکړې وې، اقتصادي حالت خراب وه، د خوراک او څښاک قیمتونو له اسمان سره خبري کولي.
د جمهوریت غوښتونکو، پاچاهیت غوښتونکو او کمیونستانو تر منځ کشمکش روان وه، چي دي کشمکشونو خونړۍ رنگ خپلوه، شاهي کورنی یي ذلیله کړي او له هیواده شړلي وه.
په هیواد کي د جمهوریت د رامنځته کولو لپاره هڅي رواني او اخر یي جمهوریت رامنځته کړ.
استریا هم خپلي ځیني سیمي له لاسه ورکړې، په شمالي صنعتي سیمو کي ازاده چکسلواکیه رامنځته شوه، په جنوبي سیمو کي یي یوگوسلاویا او هنگري هم د یوه ازاد حکومت په ډول رامنځته شوه.
په دي ډول د جگړې وروسته د استریا سره یوازې د ویانا سیمه پاتي شوه، د متحدو هیوادونو لخوا په استریا باندي قوي بندیزونه ولگول شول، اوس یي یوازې د ۳۰۰۰۰ فوځ او د دانیوب په سیند کي د دري بیړیو د ساتلو اجازه درلوده.
د ټولي اروپا نقشه بدله شوه، د ۱۹۱۴ ز کال دمخه اروپا اوس یوازې یوه کیسه گرځیدلي وه، څو نوي سلطنتونه رامنځته شوي وه او څو پخواني حکومتونه د خاورو سره خاورې شوي وه.

د ژباړي پای

۲۰۱۳ اکتوبر ۲۴

مأخذونه:

A Conise History of World War 1
The rise and fall of the Great Powers by Paul Kennedy
History of Modern Europe
The Twenty Years Crises
A new History of Indo-Pakistan
The Struggle for Pakistan

د کتاب لیکوال د پورته مأخذونو سربیره د انټرنیټي ویبپاڼو نه هم گټه اخیستي ده، چي شمېر ۲۶ ته رسیږي، دلته یي راوړل لږ ستونزمن وه، که چیرې گوگل کي د لومړۍ نړیوالي جگړې په اړه پلټنه وکړئ؛ نو ددي ویبپاڼو سربیره به د نورو زیاتو ویبپاڼو سره مخ شئ.